

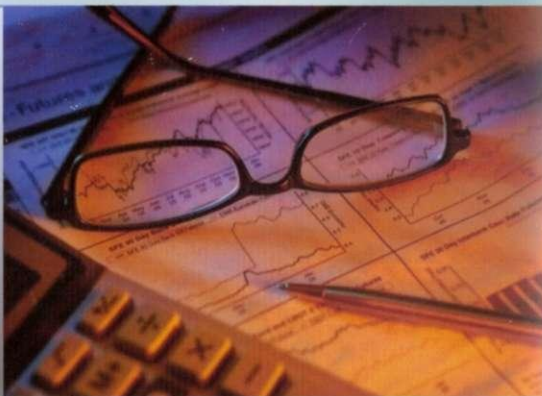

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ
ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ

САМАРҚАНД ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИНСТИТУТИ

ИЛМ ЙЎЛИДАГИ ИЛК ИЗЛАНИШЛАР

Иқтидорли талаба ва магистрантларнинг
“2017 йил – Халқ билан мулоқот ва инсон
манфаатлари йили”га бағишланган илмий
конференцияси материаллари
I-қисм

Самарқанд - 2017

МУНДАРИЖА

	бет
АГРОНОМИЯ ШҮЎБАСИ.....	3
Ҳ.Ҳайдарова, Т.Э.Остонакулов. Аҳоли иссиқхоналарида помидор зара F ₁ дурагайдан юкори ҳосил олиш сирлари.....	3
Т.Сайидхонов, С.Ҳамракулов, Н.Ҳоджаева. Қаттиқ бугдойнинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига экиш ва ўғит меъёрларининг таъсири.....	5
Р.Эргашев, Қ.Равшанов. Қаттиқ бугдойнинг истиклол навини ҳосилдорлигига ўғит меъёрларининг таъсири.....	6
Б.Нишонов, Р.Орипов. Дехқончилкнинг янги тизимида оралиқ экинларнинг ўрни.....	7
Д.Некбоева, Х.Бекмуродова. Ёпик грунтда етиштириганда бодринг гетерозис дурагайлариининг махсуддорлик кўрсаткичлари.....	9
Д.Халикулов, И.Т.Эргашев, Н.Умиров. Занг касаллигига чидамли қаттиқ бугдойнинг нав намуналарини ўрганиш.....	10
Т.Шокиров, А.Элмуродов, У.Қаршиев. Ётиб қолишга чидамли бугдой нав намуналарини ўрганиш.....	12
Б.С.Қўшматов, И.Т.Эргашев, У.Ш.Қаршиева. Юмшоқ бугдойнинг тезпишарлик хусусиятини ўрганиш.....	13
F.Amanov, D.T.Abdukarimov, U.Qarshiyeva. Jahon kolleksiyasidagi arpa namunalarining xo'jalik uchun ahamiyatli belgilarini o'rganish.....	14
Б.С.Қўшматов, Э.Зиёдуллаев, Н.Ж.Умиров. Сугориладиган майдонларда юмшоқ бугдойнинг шўрга чидамли нав намуналари.....	15
D.Sh.Nurvafoyeva, K.Sh.Bozorov. Eroziyaning dehqonchilikka keltiradigan salbiy oqibatlar.....	17
А.Мухаммадиева, Б.Абдухаликова, У.Қаршиева. Селекция учун қалта пояли юмшоқ бугдойнинг ётиб қолишга чидамли нав намуналарини танлаш.....	18
А.Мухаммадиева, У.Қаршиева. Kalta poyali navlarning xosildorlik kursatgichlari.....	20
Д.Эржигитов, У.Қаршиева, Т.Ҳоджакулов. Маҳаллий кузги юмшоқ бугдой навларининг ноқулай иқлим шароитларига чидамлилиги.....	22
А.Исмаилова. Влияние минеральных удобрений и нетрадиционных агротех на продуктивность хлопчатника.....	23
М.Т.Кубаева, А.Л.Санакулов. Ангизда мош етиштиришда молибден (Мо) микроэлеметининг ҳосилдорлик ва унинг сифатига таъсири.....	25
М.Тугалова, Ф.Облокулов, И.Т.Эргашев. Картошка янги навларини вирусларга чидамлилигини баҳолаш.....	28
Ф.К.Жўраева, О.М.Назаров. Картошкани паст ҳароратдан химоялаш муаммолари.....	29
Н.Мансурова, Б.М.Эшонкулов, И.Т.Эргашев. Картошка генератив уруғларининг унвчанлигини аниқлаш.....	31
М.Абдуҷабборов, Т.Э.Остонакулов. Булунгур тумани “Ҳолмирзаев Суюнбой маскани” фермер хўжалигида картошканинг пикассо навини эртаги экин сифатида ўстириш технологияси.....	33
Б.Қўлдошев, Л.Н.Халилова. Янги кузги бугдой навларининг ўғитлашга таъсирчанлиги.....	34
А.Мамакулов, А.Элмуродов. Топинамбурнинг эътироф нави туганакларининг кесиб экиннинг кўпайиш коэффициентига таъсири.....	36
А.Элмуродова, О.Назаров, Б.Шониёзов. Интенсив бог шароитида олма дарахтининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига азотли ўғитларнинг таъсири.....	38

И.Ҳужакулов, Б.Шониёзов. Шартли сугориладиган тупроқлар шароитида минерал ва органик ўғитлар фониди криопротекторларнинг ток ўсимлиги ҳосилдорлиги ва совуққа чидамлигига таъсири.....	40
Р.И.Ибодуллаева, М.А.Ибодуллаева, М.А.Джаббарова (ТошДАУ). Анатомическое строение листа лекарственного <i>Sennatoria</i> (L.) Roxb. в условиях интродукции.....	42
Н.Назарова, Й.Тошпўлатов. Самарканд шаҳрини кўкаламзорлаштиришда фойдаланилаётган манзарали дарахт ва буталар.....	45
Г.М.Ибрагимова, М.М.Комилова. Пакана бўйли мева дарахтларини ўстириш технологияси.....	49
З.Болкиев, Ш.М.Жумасев, Р.Орипов. Типик бўз тупроқлар шароитида гўзанинг «Бухоро-102» нави ҳосилдорлигига маҳаллий калий ўғитининг таъсири.....	51
С.Ҳамидова, О.М.Назаров. Ошқовок етиштиришда минерал ўғит меъёрларини таъсири ва ўстириш усули.....	53
Ф.З.Имамов, Ф.Ҳ.Ҳошимов. Унаби боғида ресурс тежамкор ўғитлаш тизимининг ҳосилдорлик ва ҳосил сифатига таъсири.....	55
Д.У.Исмаилов (ТашГАУ Нукусский филиал). Севообороты и плодородие засоленных земель.....	58
M.Kubayeva, I.N.Bobobekov. Tuproqlarning og'ir metallar bilan ifloslanishi.....	60
M.Y.Qazakov, I.F.Mamasaliyev. Intensiv urug' mevali bog'larni parsha (kalmaraz) kasalligidan himoyalash tizimi.....	61
Н.Тенглашова, У.Ш.Қаршиева, Х.Келдиёрова. Тезпишар бугдой нав ва намуналарини ўрганиш натижалари.....	62
Ф.И.Тошкентбоева, Ф.С.Ғайбуллаев, А.Х.Ҳамзаев. Бугдойнинг экинбоплик сифатларига агротехник омилларнинг таъсири.....	64
Э.А.Уракова, М.Луков. Эртаги муддатда экилган кунгабокар ҳосилдорлигига кўшимча чанглатишнинг таъсири.....	66
З.Б.Ҳақимова, П.Х.Бобомирзаев. Сугориладиган ерларда экиш муддатларининг қаттиқ ва юмшоқ бугдой навлари уруғларининг дала шароитида унвчанлигига таъсири.....	68
А.Сандова Р.Норкулова, И.Т.Эргашев. Картошка навларини бир йилда икки ҳосил олишга яроқлилигини баҳолаш.....	69
Б.Турдиев, М.А.Ҳайитов, М.Машрабов. НКФУ ўғит меъёрининг қарам ҳосилдорлигига корреляцион боғлиқлиги.....	70
З.Бобокулова, Х.А.Келдиёров (СамДУ). Адир минтакаларида кўп йиллик арпа ва жавдарлардан пичанзорлар тайёрлаш имкониятлари.....	72
З.Мунинова, Х.Х.Келдиёрова (СамДУ). Кузги бугдой навларининг қишда даврида сийракланиш даражаси.....	74
Г.С.Аҳадова, О.Р.Умаров, М.А.Ҳайитов. Мақбул озиқа режими сифатли ҳосил гарови.....	75
М.Абдурашидова, М.Қ.Луков. Кунгабокар эртапишар дурагайлариининг яратилиши.....	77
Ш.Ражабова, Т.Ортиков. Азотли ўғитларнинг пайариқ туман типик бўзтупроқлари озиқ режимига таъсири.....	79
Г.Д.Носирова, В.И.Исмоилов. Жавдар етиштириш давр талаби.....	81
Н.В.Абулкасимова, Т.Э.Остонакулов. Тарвуз тезпишар дехқон ва фермер навларини тақририй экин сифатида ўстириш имкониятлари.....	82
Н.Р.Аминова, Т.Э.Остонакулов. Бухоро вилояти шўрланган ерларида қовун амири навини ўстириш хусусиятлари.....	86

хусусиятларини ўрганиш, ҳосилдорлигини, ётиб қолишга, занг касалликларига чидамлилигини ва дон сифатини аниқланди. Усимликнинг ётиб қолишга чидамлилигини 1-9 балли шкала бўйича аниқлади. Бизнинг тажрибаларимизда усимликнинг ётиб қолиши купрок учради. Тажриба утказилган йиллар усимликларни ётиб қолишга чидамлилик бўйича баҳолаш учун анча мақбул йиллар бўлди. Май ойининг бошларида бошоклаш даврида ёмғир ёгиши, кучли шамол булиши бунга асосий омил бўлди. Жами урганилган нав намуналарида пояннинг баландлиги 75 смдан 120 смгача бўлди.

Бизнинг изланишларимиз натижасида (калта пояли намуналар асосан Украина, Мексика, Хитой, Франция, Қозғистондан келтирилган намуналар умумий урганилаётган намуналарнинг 45 % ташкил етди. Биз тадқиқотларимиз натижасига кура шунга амин бўлдикки, усимлик бўйи 95 -100 см бўлганда ҳам ётиб қолишга чидамли ва юқори ҳосилга ега бўлган намуналар борлиги аниқланди. Ўсимликнинг бўйи ва унинг ётиб қолишга чидамлилиги. Ўтказилган тадқиқотлар давомида ўрганилган нав намуналари ичидан К-4834 рақамли Сентрифен намунаси, К-2786 рақамли Мураккаб дурагай 23, К-6918 рақамли Полукарлик, К-2468 рақамли Амбер-1 нав намуналари ётиб қолишга чидамли сканлиги кузатилди. ҳамда танлаб олинган нав намуналаридан келгуси селекция жараёнида фойдаланиш учун селекционерларга тавсия этилди.

Шуни тақидлаш лозимки, калта пояга ега бўлган бугдой навлари маҳсулдор ва ўртача маҳсулдор бўлиши билан бирга ётиб қолишга чидамли бўлиши ҳам кузатилди. Келтирилган маълумотларга етибор берадиган бўлсак, юқори ҳосилдорликка ега бўлган Мексиканинг К 2786 (Мураккаб дурагай 23) 74,0 с/га, ўсимлик бўйи 90 см, К-3034 (Мураккаб дурагай) нав намунасида ҳосилдорлик 75,2 с/га бўйи 89 см, К-3009 нав намунасида ҳосилдорлик 74,5 с/га, бўйи 95 см, еканлиги кузатилди. Андоза "Ҳосилдор" навида еса ҳосилдорлик 55,0 с/га, ўсимлик бўйи 113 см ни ташкил етди.

KALTA POYALI NAVLARNING XOSILDORLIK KURSATGICHLARI

А.Мухаммадиева – магистрант, У.Қаршиева – илмий раҳбар, доцент

Ҳосил элементлари ва маҳсулдорлик кўрсаткичлари. Навга бaho берилганда унинг маҳсулдорлиги yetakchi mezon hisoblanadi. Dehqonchilik madaniyati yuqori, zamonaviy qishloq xo'jalik ishlab chiqarishi uchun hosildorlik potentsiali yuqori bo'lgan navlar zarur. U ko'pgina hosil elementlari majmuidan iboratdir. Hosil elementlarini ayrimlari (boshqoq uzunligi, undagi boshqoqchalar soni) nav va turning xususiyatlariga bog'liq va kam o'zgaruvchan, qolganlari (mahsuldor tuplanish, boshqodagi donlar soni, 1000 dona don vazni) tashqi muhit sharoiti bilan chambarchas bog'liq va yillar bo'yicha sezilarli darajada o'zgaruvchanlikka moyil. Shuning uchun hosildorlikni oshirish maqsadida yangi navlar yaratish uchun boshlang'ich materialni hosil elementlariga qarab tanlashning ahamiyati katta.

Ko'pchilik tadqiqotchilar boshqoqning don olish darajasi hosildorlikni muhim elementlaridan biri deb xisoblaydilar. Boshqodagi boshqoqchalar soni turga va navga xos belgi bo'lib, boshqoq shakllanish davridagi tashqi muhit sharoiti, o'simlikni ekish va oziqlantirish usuliga, kunning uzunligiga bog'liq holda o'zgaradi. 1000 dona urug' vazni - hosilning muhim bir tarkibiy qismidir. U o'zida navning o'ziga xos xususiyatini aks ettirish bilan birga yetishtirish sharoitini qulaylik darajasini belgilaydi.

Don shakllanishida 1000 dona urug' vaznining yuqori bo'lishi mo'l va barqaror hosil olishni hal qiluvchi belgisidir. Tuproqda namlik yetishmasligi, yuqori harorat, zamburug' kasalliklari bilan zararlanish 1000 dona urug' vaznini kamayishiga olib keladi.

Maydon birligidan olinadigan don xosili hosil elementlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, to'g'ridan-to'g'ri navning hosildorligiga tegishlidir.

Maydon birligidan olinadigan bug'doy hosildorligi ko'pgina omillarga, shu jumladan, tashqi muhit sharoitiga bog'liqdir.

A.V.Puxalskiy (1981) navlarni shartli ravishda ikki guruhga bo'ladi: boshqodagi donlar vazni nisbatan kamroq bo'lgan, hosil asosan yuqori mahsuldor tuplanish hisobiga shakllanadigan mayda boshqoqli va ikkinchi guruh mahsuldor tuplanishi kam va boshqoq mahsuldorligi bo'yicha birinchi o'ringa chiqadigan yirik boshqoqli navlar..

Bug'doy hosildorligini oshirish bilan birga, donning sifatini oshirishga ham erishish, ayniqsa oqsil va kleykovina mikdorini va sifatini yuqori bo'lishiga erishish muhimdir. Bu ko'rsatkichlar ekologik sharoit va agrotexnikaga bog'liq bo'lishi bilan birga, ko'p jihatdan navning biologik va genetik xususiyatlariga ham bog'liq.

Hosildorlik-bu navning eng muhim belgisi bo'lib, seleksiya muammolarini yechishda asosiy omildir.

Seleksiya ishida boshlang'ich manbani ta'rifiylaydigan asosiy ko'rsatkichlar hosildorlik va mahsulot sifatidir. Bug'doyning yangi navlarini yaratishda va ishlab chiqarishga tadbir etishda yil sayin yuqori va sifatli mahsulot berishi uchun ularni quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha baholash lozim:

Seleksiya jarayonida boshlang'ich manbalardan tanlab olingan nav namunalari faqat mahsuldorlik bo'yicha baholanadi, chunki ular oz va kichik maydonchalarga ekiladi. Keyinchalik kolleksiya namunalarning hosildorligi aniqlangandan so'ng ham mahsuldorlik bo'yicha baholash o'z imkoniyatini saqlab qoladi. Bug'doyning hosildorligi mahsuldor poya soni, boshqodagi don soni, 1000 dona don vazni kabi ko'rsatkichlar bilan belgilanib, ko'p hollarda o'simlikning mahsuldorlik ko'rsatkichlari navning hosildorligini belgilashni.

Ko'pchilik hollarda hosildorlik bir xil bo'lganligi bilan, uning strukturaviy tuzilishi har xil bo'lishi mumkin va mahsuldorlikni oshirishda boshlang'ich manbalarga qo'yilayotgan talablar ham o'zgacha bo'ladi.

Bug'doy namunalari boshqodagi don soniga may oyining ikkinchi va uchunchi dekadasidagi haroratning keskin ko'tarilishi juda katta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki yuqori harorat natijasida boshqoqchalarda don hosil bo'lmaydi yoki rivojlanishdan orqada qolib ketadi. Shuning uchun ham bahorgi yumshoq bug'doy namunalarning boshqodagi don soniga seleksiya jarayonlarida katta e'tibor beriladi.

Tajribalarda o'rganilgan bug'doy nav va namunalarning hosildorlik ko'rsatkichlari

Nav namuna va mamlakat nomi	Takrorlar bo'yicha hosildorlik, s/ga				
	I	II	III	IV	o'rtacha
Sanzar-8 (andoza)	62,4	61,8	60,3	62,1	61,7
Nikoniya (Rossiya)	65,4	64,5	63,0	64,3	64,3
K60035(Yaponiya)	62,5	61,9	63,0	62,3	62,5
Sam QXI 16	66,0	65,2	64,2	66,2	65,4
Agro 70 (Bolgariya)	63,8	64,5	63,0	64,6	64,0
K60035(Yaponiya)	61,3	60,6	59,4	60,7	60,5
Sam QXI 707	60,3	61,4	62,0	61,9	61,4
Sam QXI 225	64,5	63,8	62,0	64,1	63,6
Sam QXI 412	61,0	60,2	59,0	59,8	60,0
Dubr 232(Peru)	65,0	64,6	62,8	64,8	64,3
NPN-5-454(Ukraina)	60,0	59,3	58,5	59,4	59,3
FRL-2004 (AKSh)	62,5	62,2	61,0	62,3	62,0
K2314(Fransiya)	60,5	61,8	58,0	64,1	60,6
Seri 21(Turkiya)	61,0	60,2	59,0	59,8	60,0
K6060(Meksika)	63,0	62,6	62,8	64,8	62,3
YaF102(Rossiya)	57,0	59,3	58,5	59,4	58,3

Tadqiqotlarimiz natijalari shuni ko'rsatadiki, tajriba dalasida o'rganilgan nav va namunalarning hosildorlik ko'rsatkichlari ularning mahsuldorligiga bog'liq ravishda takrorlar

bo'yicha turlicha bo'lganligi aniqlandi. Masalan, yuqori hosildorlik K60035 namunasida (65,4 s/ga) kuzatildi. Eng past hosildorlik NPN-5-454 namunasida (59,3 s/ga) kuzatildi. Andoza nav Sanzar-8 da bu ko'rsatkich (61,8 s/ ga) ni tashkil qildi.

МАҲАЛЛИЙ КУЗГИ ЮМШОҚ БУҒДОЙ НАВЛАРИНИНГ НОҚУЛАЙ ИҚЛИМ ШАРОИТЛАРИГА ЧИДАМЛИЛИГИ

**Д.Эржигитов – магистрант, У.Қаршиева - катта илмий ходим-изланувчи,
Т.Ходжакулов – илмий раҳбар, профессор**

Маҳаллий нав бирор экинни маълум шароитда узок вақт (йиллар) давомда ўстириш жараёнида, табиий танланиш таъсири остида ва сунъий танлашнинг энг содда (примитив) усуллари қўллаш натижасида яратилган ўсимликлар гуруҳига айтилади. Экинларнинг маҳаллий навлари халқ селекциясининг маҳсулидир. Улар маҳаллий шароитларига ва қўлланиладиган парваришларига мослашган бўлиб, мавжуд маҳаллий ноқулай шароитлари кишга, совуққа, курғокчиликка, тарқалган касаллик, ҳашаротларга чидамли бўлиб шаклланган.

Тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари. Дала тажрибалари 2015–2017 йилларда Дон ва дуккакли экинлар илмий тадқиқот институтининг Ғаллаорол илмий тажриба станциясида маҳаллий юмшоқ буғдой навларининг ўсиши, ривожланиши ва ташқи муҳитнинг турли хил ноқулай шароитларига чидамлилиги ва бошқа қимматли хўжалик белги хусусиятлари, дон сифат кўрсаткичлари ўрганиш.

Тадқиқотлар объекти ва услуби. Дала тажрибаларини ўтказиш, экиш, фенологик кузатишлар, биометрик ўлчовлар, экин парвариши, ҳосилдорлигини аниқлаш Ўзбекистон Республикаси кишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг (1991), Бутунроссия ўсимликшунослик илмий-тадқиқот институтининг (1984; 1986), кишлоқ хўжалик экинларининг янги навларини синаш бўйича Давлат нав синаш комиссиясининг (1974), ҳосилдорлик курсаткичлари ишончилиги Б.А.Доспеховнинг «Методика полевого опыта» (1985) услублари асосида олиб борилди.

Маҳаллий навларнинг ўсимликлари ташқи кўриниши бўйича ўхшаш бўлишига қарамай хўжалик-биологик белгилари бўйича ҳар хилдир. Улар кўпинча популяциялардан иборат бўлиб, шунинг учун янги селекцион навлар яратишда қимматли бошланғич материал сифатида кенг фойдаланилади.

Маҳаллий навлар икки томонлама аҳамиятга эга эканлигини кўрамиз. Биринчидан, у ўзининг келиб чиқиши бўйича маҳаллий ноқулай шароитларга чидамлилиги, ноқулай шароитда ҳосилни тўплаш, шакллантириш қобилиятлилиги ва иккинчидан, популяция – ҳар хил хўжалик биологик хусусиятларга эга бўлганлиги – селекция учун қимматли бошланғич материал бўлиб ҳисобланади.

Навнинг тезпишарлиги муҳим аҳамиятга эга. Буғдой навлари ўсув даврининг давомийлигига қараб ўтатезпишар, тезпишар, ўртапишар, ўртакечпишар ва кечпишар гуруҳларга бўлинади. Республиканинг турли тупроқ-иқлим шароитларида кечпишар буғдой навлари иссиққа, касаллик ва зараркунандаларга кучлироқ чалинади ва кўп ҳосил йўқотади. Агар қулай шароит бутун ўсув даврида сақланиб турса кечпишар навлар юқори ҳосил беради.

Республиканинг турли минтақаларида кенг тарқалган касалликларга чидамли навларни жорий этиш муҳим аҳамиятга эга. Сарик занг касаллигига чидамли Матонат, кўнгир занг касаллигига чидамли Бобур, навларининг жорий этилиши касалликлардан кўрилатган зарарнинг олдини олишга катта ёрдам бери.

Нав танлашда унинг совуққа, иссиққа ва бошқа омилларга чидамлилигини эътиборга олиш зарур. Шунингдек, ҳажм оғирлиги ва 1000 дон дон оғирлиги ҳам навнинг муҳим агробиологик хусусиятлардан ҳисобланади.

Ўзбекистонда яратилган кузги юмшоқ буғдойнинг Андижон-1, Андижон-2, Андижон-4, Бобур, Матонат, Ёнбош, Ҳосилдор, Бўзқалъа каби навларида маҳаллий тупроқ-иқлим